

Вадим Чепіженко,

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, керівник Центру антикознавства та медієвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

assist.prorector@onu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-9235-9875>

¹ R. R. Sharpe, ed., "Calendar of Letter-Books of the City of London: H, 1375-1399" (London, 1907), British History Online, 28 June 2022, <http://www.british-history.ac.uk/london-letter-books/volh>.

МІСЬКИЙ ПРОСТІР, САНІТАРІЯ ТА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ В СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ ЛОНДОНІ (Переклад фрагментів із Calendar of Letter-Books of the City of London: H, 1375-1399¹)

Calendar of Letter-Books of the City of London — серія з 50 томів in folio, виконаних на пергаменті, що містять інформацію про питання, пов'язані зі сферою інтересів лондонського Сіті. Кожен том позначено відповідно літерою від А до Z, від AA до ZZ. За часом записи охоплюють період від перших років правління Едварда I (1272-1307 рр.) до майже кінця правління Джеймса II (1685-1688 рр.). Більш ранні томи становлять особливий інтерес, оскільки містять чи не єдині свідчення про діяльність загальної ради міста та ради олдерменів Лондона у період до XV ст.

Оригінали рукописів зберігаються в Лондонському міському архіві. Окремі статті укладено латинською, середньоанглійською, середньофранцузькою мовами та англо-нормандським діалектом останньої. Низку фрагментів із книг XIII-XV ст. вперше опублікував 1868 р. відомий англійський лексикограф, перекладач та антиквар Генрі Томас Райлі у праці «Меморіали Лондона...». В 1899-1912 рр. Реджинальд Р. Шарп видав англійський переклад 11 перших томів серії (від А до L).

У нашій публікації вперше запропоновано переклад українською мовою невеликої частини тому H, що охоплює період з 1375 до 1399 рр. Переклад зроблено за виданням Р. Р. Шарпа, проте для уточнення окремих моментів використано також видання Г. Т. Райлі та оригінальний рукопис із Лондонського міського архіву.

Наведені фрагменти висвітлюють питання якості життя, санітарії, використання міського простору та контролю за правопорядком у тогочасному Лондоні. Цікавим видається зокрема опис тривалої боротьби міської влади проти забою худоби на ринках у місті та відповідно за чітку фіксацію дозволених місць для роботи м'ясників.

Ключові слова: Лондон, середні віки, якість життя, історична урбаністика, Річард II, переклад джерела.

DOI: 10.15407/mics2022.02.178

УДК 94(410)

© Вадим Чепіженко, 2022

² Річард II Бордоський зійшов на англійський престол 22 червня 1377 р., а отже перший рік його правління закінчився 21 червня 1378 р. Останній, 23-й, рік правління цього монарха тривав лише декілька місяців: розпочався 22 червня 1399 р., закінчився з позбавленням Річарда II трону 29 вересня того ж року.

³ Надалі саме таким терміном перекладаємо поняття «Common Council».

⁴ Гілдоглл — церемоніальний та адміністративний центр лондонського Сіті, резиденція лорда-мера, ратуша.

⁵ Глостерський парламент 1378 р. засідав із 18 жовтня до 16 листопада.

⁶ Олдермени — члени міського управління, що склали міську раду на чолі з лордом-мером. Олдерменів обирали фрімени (probi homines, повноправні міщани) кожного міського кварталу (Ward). На XIV ст. олдермени вже становили певну соціально-політичну спільноту всередині Лондона, утворили власний «стан».

⁷ Чіпсайд — головний продовольчий ринок середньовічного Лондона. У перекладі з середньоанглійської мови *chere* (або *cheap*) дослівно означає «ринок». Чіпсайд виник вже близько IX ст. Вздовж вулиць та провулків Чіпсайду торговці продавали свій товар, передаючи його назву вулицям. У XIV ст. Чіпсайд був одним із найбільших та найважливіших районів Лондона, де проживали найзаможніші міщани. Також це був важливий пункт королівських і громадських процесій містом (джерело: D. Lee, “Cheapside”, *Medieval London*, Fordham University, 30 June 2022, <https://medieval.london.ac.uk/exhibits/show/medieval-london-sites/cheapside>).

(Folio 86) Прокламацію видано напередодні П’ятидесятниці [6 червня], 1-го року правління Річарда II [1378 р.]², про те, що ніхто не має вештатися вулицями міста після десятої години вечора, якщо тільки він не має добрий характер чи не перебуває на службі у свого господаря, і то тільки з ліхтарем; що не один шинкар чи бровар не має тримати свій заклад відчиненим після настання вказаного часу. Хай також кожен представник станів (*chescun homme destat*) вдень та вночі тримає перед своїм будинком бочку (*keue*) або чан (*tyne*) з водою через сухий сезон на випадок раптової пожежі; і нехай ніхто ні вдень, ні вночі не замислює порушити мир, під страхом штрафу чи ув’язнення.

(Folio 97) 24 листопада, 2-й рік правління Річарда II [1378 р.], загальна рада міста (Common Council)³, що зібралася у Верхній палаті Гілдогглу (Guildhall)⁴ розглянути деякі питання, порушені на останньому парламенті, який проходив у Глостері⁵, обрала Джона Філпота (John Phelipot), мера, Вільяма Волворта (William Walworth), Адама Стейбла (Adam Stable), Ніколаса Брембре (Nicholas Brembre), Джона Гедлі (John Hadlee), Джона Бозгема (John Boseham), Адама де Сент-Іва (Adam de St. Ive), Джона Гу (John Hoo), Річарда Престона (Richard Prestone), Роберта Лонда (Robert Launde), Джона Органа (John Organ), Ніколаса Твіфорда (Nicholas Twyford), Роберта Ворбалтона (Robert Warbultone), олдерменів⁶, Саймона Олшема (Simon Aylesham), торговця текстилем (*mercier*), Річарда Олсбарі (Richard Ayllesbury), бакалійника (*grocer*), Джона Норгемптона (John Norhampton), драпірувальника (*draper*), Томаса Велфорда (Thomas Welford), риботорговця (*fishmonger*), Томаса Рольфа (Thomas Rolf), кушніра (*skinner*), Томаса Медлейна (Thomas Medlane), виноторговця (*vintner*), Адама Бемма (Adam Bamme), золотих справ майстра (*goldsmith*), Джона Фурно (John Furneux), кравця (*taillour*), Джона Лонга-старшого (John Longe-senior), шевця (*cordwainer*), Реджинальда Колмена (Reginald Colman), крамаря (*ismonger*), Джона Волсінгема (John Walsyngham), зброяря (*armourer*), Томаса Мордона (Thomas Mordone), торговця свічками (*chandler*) та Джона Понтфрейта (John Pountfreyt), лимаря (*saddler*) [громадян (Commoners)] — для розгляду найкращих засобів для проведення таких заходів: (1) ремонт водоводу в Чіпі (*Chepe*)⁷ і проведення його до перехрестя на вершині Корнгоглу (Cornhulle)⁸, на що заповітний виконавець Адама Фронсея (Adam Fraunceys) обіцяв виділити суму в 500 марок⁹; (2) ремонт міських стін, ровів і воріт; (3) очищення Темзи; (4) ремонт водопроводу від «Болота» (Moor)¹⁰ до Волбруку (Walbroke)¹¹; (5) забезпечення місць, де прибиральники та фірми могли б скласти сміття й нечистоти; та (6) розгляд витрат тих, хто був обраний до парламенту в Глостері, і виконання інших боргових зобов’язань міської спільноти (Commonalty).

⁸ Корнгілл — район і вулиця в лондонському Сіті, що отримали назву від одного з трьох давніх пагорбів, на яких було засноване місто.

⁹ В Англії марку ніколи не карбували як монету, однак активно використовували як грошову розрахункову одиницю. Після нормандського завоювання 1 марка відповідала 2/3 фунта стерлінгів, тобто дорівнювала 13 шилінгам і 4 пенсам.

¹⁰ «Болото» (Moog) — Мургейт — вулиця і район на півночі Лондона, що отримали назву від одних із семи воріт міста. Саме слово «moog» (або «more») вказує на болотисту місцину за Мургейтом, на північ від міської стіни. Див.: V. Von Ancken, “Moorgate”, Medieval London, Fordham University, 30 June 2022, <https://mediavallondon.ace.fordham.edu/exhibits/show/medieval-london-sites/moorgate>.

¹¹ Волбрук — одна з середньовічних лондонських річок (назва походить від словосполучення «валлійський струмок»). Річка дала також ім'я вулиці й району (ward) Лондона. Див.: A. Mirchanandi, “Walbrook”, Medieval London, Fordham University, 30 June 2022, <https://mediavallondon.ace.fordham.edu/exhibits/show/medieval-london-sites/walbrook>.

¹² Слово «ward» перекладають як район, квартал, округ, парафія тощо. Ми використовуємо перші три варіанти як синоніми, коли йтиметься про адміністративні одиниці лондонського Сіті. Лондонські «ворди» сформувалися ще до норманського завоювання, а їхній адміністративний, судовий і поліцейський статус відповідає сотням у графствах. Від

(Folio 115v) Скарга, подана Джону Філпоту (в цьому місці подано як Philippot. — В. Ч.), меру, про те, що Джон Беверлі (John Beverle), сквайр, побудував кухню уздовж провулка Козінлейн (Cosynlane) у кварталі¹² Дуегейт (Douegate), що створює незручність. Будівлю оглянули мер та олдермени, які встановили, що у верхній частині провулка існує споруда, яка висіла нижче, ніж будова, на яку скаржилися; але для того, щоб встановити істину, вони призначили дізнання, яке вчинив Едмунд Олівер (Edmund Olyver), олдермен цього кварталу, та люди з місця подій, які встановили, що будівля, на яку скаржаться, не є перешкодою.

(Folio 116) У понеділок, напередодні дня Всіх Святих [1 листопада] 3-го року правління Річарда II [1379 р.], на загальній раді міста, що складалася як із представників гільдій, так і з інших найбільш гідних людей міста, було прийнято постанови¹³ про прибирання вулиць і набережних; продаж риби й продаж худоби на Смітфілді¹⁴.

(Folio 117v) Постанова про регулювання діяльності пекарів (Pastelers), яка забороняла (серед іншого) випікати пироги з кролячим м'ясом, видавати яловичину за оленину та використовувати тельбухи як начинку¹⁵.

(Folio 126v) Припис стягувати певне мито з возів, коней, худоби і т. д., що в'їжджають і виїжджають із міста; гроші мають бути спрямовані на ремонт доріг. Датовано 31 жовтня 4-го року правління Річарда II [1380 р.].

(Folio 127v) Прокламація про заборону носіння масок (vizors) і гри в кістки під страхом ув'язнення на розгляд мера.

(Folio 132v) Припис олдерменам, щоб вони простежили за належним веденням варту вночі, а також щоб біля кожного будинку стояла діжка з водою на випадок пожежі. Датовано 28 травня.

(Folio 137v) Прокламація¹⁶ проти будь-якої озброєної людини в місті, окрім перів королівства та рицарів або сквайрів королівського домогосподарства (King's household) і почту; проти нічних волоцюг; проти продажу різних вин за завищеними цінами тощо.

На день Святого Климента [23 листопада], прокламація, що встановлювала ціни на ель, сіно, овес тощо й забороняла жебракам і прокаженим бродити містом.

(Folio 139) Також було встановлено, що повії (common harlots) та всі жінки з дурним нравом мають носити смугасті каптури (grayed hoods) і не використовувати хутра, ні «perreie»¹⁷ чи «revers»¹⁸, під страхом ув'язнення та конфіскації хутра на користь шерифа¹⁹.

(Folio 143v) 30 квітня 5-го року правління Річарда II [1382 р.], петиція, подана до загальної ради міста від імені жителів Дуегейта (Douegate), щоб їм дозволили побутувати сходи

початку головною метою створення «вордів» був захист воріт на міській стіні: кожен район опікувався своїми воротами. В 1206 р. в Лондоні налічувалося 24 округи (ward), з 1394 до 1550 р. — 25, з 1550 р. — 26, а з 1978 р. знову 25. Від 1322 р. кожен округ був представлений у загальній раді міста (Common Council) одним олдерменом і двома радниками. Від 1346 р. кількість обраних представників залежала від чисельності жителів округу. А з 1384 р. вибори до «Ради обраних» стали прямими.

¹³ Законодавчі акти в «Calendar of Letter-Books...» названо, однак повні тексти не наведено, тож див.: Н. Т. Riley, ed., “Memorials of London and London Life in the 13th, 14th and 15th Centuries” (London, 1868), 435–436, British History Online, 29 June 2022, <http://www.british-history.ac.uk/no-series/memorials-london-life>.

¹⁴ Смітфілд — великий відкритий простір (поле), поряд із Лондоном, популярне місце громадських зібрань, королівських турнірів та ігрищ, а також публічних страт еретиків і повстанців. Від X ст. тут розміщувався ринок худоби (нині — м'ясний ринок, єдиний середньовічний ринок Лондона, що діє дотепер). Зараз Смітфілд — це один із центральних районів Лондона.

¹⁵ Цей акт див.: Riley, ed., “Memorials...”, 438.

¹⁶ Цей акт див.: Там само, 453.

¹⁷ Perþen — різновид дорогоцінного каміння, перли, якими прикрашали крайці одягу.

¹⁸ Reverse — омет (край одягу), що вивертався назовні та прикрашався орнаментом, вишивкою.

в кінці Грантемлейн (Granthamlane), вниз до Темзи, що були б практично корисними для швидкого отримання води у разі необхідності та задля очищення каналів від сміття. Петицію задоволено.

(Folio 144) Постанова мера та олдерменів, що задля допомоги бідним пекарі мають випікати хліб по фартингу²⁰ за штуку, а пивовари продавати ель²¹ по фартингу за міру²² (мер та олдермени вважають це настільки ж необхідним для бідняків, як і у випадку з хлібом). Для цього вони виготовили декілька таких мір, позначених літерою F, як символом того, що вони є мірами фартингу (ferlyng). Далі, щоб пивовари не мали виправдань, згадані мер та олдермени наказали виготовити в Тауері таких «фартингових мір» на суму 80 фунтів стерлінгів для розподілу між ними на розгляд мера. В назначений день пивовари мали прийти до Гілдголлу, щоб забрати «фартингові міри» під страхом покарання. Надалі жоден пивовар не мав права відмовити у продажу вказаної кількості кращого еля або не дати решти з пів пенні.

Також [ухвалюється], що вулиці та провулки міста мають бути вільними від багна та сміття, і щоб ніхто не виливав воду з вікон, а спускав її на землю та зливав у канали, під страхом покарання.

(Folio 162v) У середу, 18 лютого 6-го року правління Річарда II [1383 р.] на загальній раді міста було вирішено, що вбиральня на Лондонському мості має надалі утримуватися у справності наглядачами мосту (Wardens of the Bridge).

(Folio 180) На свято Успіння [15 серпня] було зроблено оголошення проти злочинців і змовників, проти прогулянок містом після 9 години [вечора], окрім офіцерів міста й тих, хто відповідає за збереження миру, та проти скидання сміття до Темзи, Волбруку та Фліту.

(Folio 182) Припис меру оголосити в місті заборону будь-кому носити зброю супроти королівського миру та Нортгемптонського статуту, часів Едварда III²³. У присутності короля в його маєтку Шин, 2 жовтня, 8-го року правління Річарда II [1384 р.]

(Folio 185v) Форма наказу, направленою олдерменам для озброєння варти, яка перебуватиме в їхніх кварталах на прийдешнє Різдво для підтримки миру, щоб запобігти заворушенням і збиткам, які можуть стати результатом їхньої недбалості, за що вони нестимуть відповідальність²⁴.

(Folio 186) Прокламація проти викидання сміття до Темзи, або у гавані та на набережних, або на Тауерському пагорбі; також проти складування його біля будинку, поки не знайдеться віз, готовий перевезти його за межі Сіті.

¹⁹ Riley, ed., "Memorials...", 458.

²⁰ Фартинг — срібна монета в 1/4 пенні, вагою приблизно 0,36 г, уперше її було відкарбовано за часів правління Едварда I (1272–1307 рр.).

²¹ В Англії напій під назвою «ель» відомий принаймні з XII ст. Це вид пива, який варять із ячмінного солоду з використанням пивних дріжджів верхового бродіння. Ель був дуже важливим напоєм у Середньовіччі і, поряд із хлібом, вважався харчовим продуктом першої необхідності. На початку XIV ст. в Англії він був одним із трьох основних джерел зернових раціоні, поряд із юшкою і хлібом. Див.: J. M. Bennett, *Ale, beer, and brewsters in England. Women's Work in a Changing World, 1300–1600* (New York, Oxford: Oxford University Press, 1996).

²² Перший закон про регулювання цін, ваги та якості хліба й еля в середньовічній Англії — *Assisa panis et cervisiae* — було прийнято в XIII ст., проте його витоки сягають прокламацій часів правління Генрі II та Джона. Це був один із найважливіших і довгострокових середньовічних комерційних законів, який зі змінами діяв до другої половини XIX ст.

²³ Нортгемптонський статут — зведення законів, прийняте парламентом у Нортгемптоні в 1328 р. Див.: *Statutū editū apud Norh't, anno s. R. E. t'cii post conquest se'do*, in *The statutes of the realm: Printed by command of his majesty King George the Third, in pursuance of an address of the House of Commons of Great Britain. From original records and authentic manuscripts*, ed. by Alexander Luders and others (London, Dawson of Pall Mall, 1810–1828, vol. 1, 1810, reprinted 1963), 257–261.

(Folio 186v) 20 січня, припис олдерменам стягнути у своїх кварталах суму, що дорівнює гранту в $1/15$, нещодавно схваленому Парламентом, та зібрати гроші в Гілдоголлі у вівторок після свята Святого Матвія [24 лютого]. Крім того, їм слід з'ясувати, хто викидає сміття в Темзу та інші місця, та розглянути найкращі способи видалення нечистот із їхніх кварталів у майбутньому; і, нарешті, з'ясувати, чи не використовує хтось у їхніх кварталах не позначені печаткою міри довжин і ваг (an ell or weight or measure), і якщо так, то вилучити зазначені міри і спалити їх відповідно до звичаїв міста.

(Folio 195) 12 серпня, 9-го року правління Річарда II [1385 р.], прокламація мера та олдерменів, що забороняла будь-які бійцівські поєдинки в радіусі 7 миль від міста, як таємні, так і відкриті, а також гру п'єси, що зазвичай проходила в Скіннерсвеллі (Skynnereswelle)²⁵, чи будь-якої іншої схожої вистави, поки не надійдуть повідомлення про подвиги короля²⁶. Якщо ж виникне небезпека наближення ворога, то всі жінки та діти мають лишатися вдома, і лише воїни та лучники повинні вийти їм назустріч.

(Folio 196) 26 жовтня, 9-го року правління Річарда II [1385 р.], Джон ... був обраний сержантом, який мав оглядати вулиці та провулки і стежити за їх чистотою, щоб не було сміття, штрафуючи порушників на 2 шилінги на користь Палати (Chamber), а також штрафуючи кожного, кого буде виявлено за підкладанням сміття перед дверима сусіда на 4 шилінги на користь Палати.

(Folio 201) Прокламація до всіх жителів міста, які покинули його, повернутися до міста протягом дванадцяти днів після Різдва Богородиці [8 вересня], з огляду на очікуваний напад ворога²⁷, і заборона тим, хто лишився в місті, покидати його без дозволу. Датовано 5 вересня, 10-го року правління Річарда II [1386 р.].

(Folio 201v) Припис олдерменам скликати домовласників своїх кварталів і доручити їм зробити запаси провізії на три місяці. Крім того, найближчої неділі вони мають подати списки імен жителів своїх округів, які є відсутніми в місті, і привести штандарти (рупоун) до належного вигляду, як було приписано раніше. Датовано 13 вересня, 10-го року правління Річарда II [1386 р.].

(Folio 204) Прокламація щодо регулювання (серед іншого) продажу сіна, вівса, елю, домашньої птиці тощо й заборони зброярам, майстрам, що виготовляли та продавали луки (bowyers) і стріли (flecchers), а також торговцям кіньми (corsouis) продавати зброю, луки, стріли, а також коней за завищеними цінами у зв'язку з теперішньою експедицією²⁸.

Олдерменам пильнувати, щоб ці накази виконувалися в їхніх округах.

²⁴ Такий наказ видавали щороку. Наводимо згадку про один із таких наказів, щоб проілюструвати чинну тоді норму щодо підвищеного контролю над міським правопорядком під час святкування Різдва.

²⁵ «Колодязь кушнірів», навколо якого лондонські кушніри щороку влаштовували вистави за мотивами Святого Письма.

²⁶ Король у цей час перебував в експедиції в Шотландії.

²⁷ Очікували напад на Англію величезного французького флоту, який ще влітку було зібрано у Сльойсі. Англійський хроніст Томас Волсінгем називав цифру в 1200 кораблів (Жан Фруасар пише про 1287 кораблів) і 100 тисяч воїнів, серед яких 15 герцогів, 26 графів і 3600 рицарів. Англійський уряд відчував сильний переляк і готував війська для оборони Лондона. Граф Солсбері був відправлений на Уайт, граф Девонширський із 200 рицарями і 600 лучниками охороняв Саутгемптон, граф Нортумберленд із такими самими силами стояв у Раю, у графа Кембриджа в Дуврі було 500 рицарів і 1200 лучників, а у графа Бекінгема 600 рицарів і 1200 лучників в Сандвічі. Граф Стаффорд разом із графом Пемброком були в Орвіллі з 500 рицарями і 1200 лучниками, у Генрі й Рауля Персі в Ярмуті було близько сотні рицарів і 600 лучників. Див.: А. К. McHardy, ed., *The Reign of Richard II from minority to tyranny 1377–1397: selected sources translated and annotated* (Manchester and New York: Manchester University Press, 2012), 144.

²⁸ На відкритті парламенту у Вестмінстері 1 жовтня 1386 р. канцлер Майкл де ла Поль звернувся до Палати громад із

Будь-хто, хто відчуває себе скривдженим від якоїсь із перелічених вище постанов, має викласти свою скаргу олдермену своєї округи, і має бути вчинено правильно, а якщо ні, то справу буде передано на розгляд мера.

Ордонансом заборонялося будь-кому з чужинців та іноземців носити меч, кинджал (baselard), ніж (dagger), бойовий топірець (hache) чи іншу зброю, якщо тільки він не був зброєноцем лорда або валетом рицаря, який міг носити меч свого лорда або господаря в його присутності.

Кварти вугілля мали продавати не дорожче ніж 9 пенсів під страхом конфіскації.

(Folio 207) Прокламація проти носіння масок і гри в кістки; проти ходіння вулицями після певної години без світла; проти пивоварів і шинкарів, які підвищують ціну на ель; проти чинників міста, які практикують хабарництво, і т. д.

(Folio 212) Патент про грант на 10 років меру, олдерменам і громадянам міста права на мураж (murage)²⁹ для утримання в належному стані міських стін, ровів тощо, особливо в умовах війни, що насувається. В присутності короля у Вестмінстері, 18 вересня, 10-го року Річарда II [1386 р.].

(Folio 213v) Лист меру та шерифам щодо належного дотримання постанови, прийнятої королем Едвардом III за згодою парламенту на тридцять п'ятому році його правління, про те, що великих тварин, призначених у їжу для мешканців міста, повинні забивати в Стратфорді (Stratford) або Найтсбріджі (Knightsbridge), а не поблизу міста (City); цю постанову було підтверджено в парламенті, що відбувся у Вестмінстері, 3-го року правління Річарда II [1380 р.]. В присутності короля у Вестмінстері, 23 лютого, 10-го року правління Річарда II [1387 р.].

(Folio 217) Настанова про належну пильність та варту напередодні Різдва Святого Іоанна Хрестителя [24 червня] та дня Святих Петра й Павла [29 червня], а також про запобіжні заходи проти пожеж.

(Folio 218) Прокламація щодо заборони розгулювати на волі містом собакам, окрім домашніх собак (chiens gentilz), під страхом штрафу в розмірі 40 пенсів.

(Folio 237) Загальна прокламація щодо заборони нічних прогулянок після комендантської години; регулювання діяльності таверн, заїздів і броварень; заборони пекарям (pastelers) купувати тельбухи (garbage) каплунів, морських птахів і гусей у кухарів із Бредстріт (Bredestrete) чи в будинках лордів для приготування пиріжків на продаж, під страхом покарання, а також випікати пиріжки з яловичини, видаючи її за оленину; заборони затримувати продукти; заборони привозити зерно не на звичні ринки, а ще кудись; також припис обмежити рибну ловлю в Темзі та регулювати продаж риби та птиці.

вимогою безпрецедентно високого оподаткування (4/10 і 4/15) з метою захисту королівства від французів і підготовки військової експедиції короля до Франції. Див.: McHardy, ed., *The Reign of Richard II*, 151–157, 162–163.

²⁹ Мураж (murage) – місцевий збір на будівництво або ремонт міських стін.

³⁰ Folio 129b див.: R. R. Sharpe, ed., “Calendar of Letter-Books of the City of London: A, 1275–1298” (London, 1899), 217, British History Online, 29 June 2022, <http://www.british-history.ac.uk/london-letter-books/vola/pp207-230>.

³¹ Мова йде про турнір на честь укладання Лелінгенського перемир'я з Францією, що відбувся на Смітфілдському полі 10 (неділя)–12 (вівторок) жовтня 1390 р. Підготовка до свят розпочалася ще влітку. Спорудженням помостів та огорож для проведення турніру керував головний розпорядник королівських робіт і мануфактур Джеффри Чосер. На турнір прибули рицарі з Франції, Шотландії, Германії та Низинних земель. Детальніше про проведення турніру та бенкетів в Смітфілді див.: McHardy, ed., *The Reign of Richard II*, 258–261.

(Folio 247) Вівторок, 18 січня, 13-го року правління Річарда II [1390 р.], наказ провести розслідування щодо того, хто лишив на зберігання неякісну рибу в льосі біля «Герберу» (Herber). Присяжні з шести риботорговців повідомили про стан риби та виявили, що вона належить Семону Семону (Salamon Salamon), торговцю, якого вже визнали відповідальним за смердючу рибу, виявлену на дні колодязя біля «Волоксбернсу» (Wallockesbernes).

(Folio 248v) 6 червня, 14-го року правління Річарда II [1391 р.], згодилися, що необхідно повторно проголосити та дотримуватися давньої постанови³⁰, що забороняла вози, які привозять до міста воду, деревину, продукти тощо, обковувати залізом (lie de ferre).

(Folio 252) Припис олдерменам пильнувати за тим, щоб під час майбутніх свят і герців³¹ кожну ніч підтримували належні вахту й варту, щоб через їхню необачність місто не зазнало збитків і безчестя.

(Folio 252v) 14 липня 14-го року правління Річарда II [1390 р.] прийшли Томас Пентон (Thomas Pantone), золотих справ майстер, Бартолом'ю Кастр (Bartholomew Castre), золотих справ майстер, Джон де Донкастр (John de Doncastre), мідних справ майстер (copersmythe), Томас Бонер (Thomas Bonere), Леонард Нортон (Leonard Nortone) та Вільям атте Гейт (William atte Gate) й дали гарантію відремонтувати водопровід, який (на прохання добрих людей із кварталу Фарндан-Вітін (Ward of Farndone Within) та інших) мер та олдермени дозволили прокласти біля церкви Святого Михаїла на Зерновому ринку у Вестчіпі (St. Michael le Quern in Westchepe) та вода до якого буде подаватися з Великого каналу (the Great Conduit), що напроти церкви Святого Томи Акрського (St. Thomas de Acon), на випадок, якщо труби Великого каналу пошкодяться.

(Folio 253) 16 вересня того ж року Ніколас Фош (Nicholas Foche) отримав право на посаду й приніс присягу як інспектор вулиць та провулків у межах міських вольностей. Він мав стежити за їх чистотою, призначаючи такі штрафи: 2 шилінги з тих, хто викидає відходи на вулиці або виливає воду з вікон, і 4 шилінги з тих, хто підкладає сміття під двері своїх сусідів. Він також мав убивати всіх свиней, гусей тощо, яких він міг виявити на волі, і продавати їх за найкращу ціну, яку він міг отримати, виплачуючи половину виручених грошей камергеру, а іншу половину лишаючи собі за клопіт.

(Folio 255) Лист меру та шерифам, щоб вони пильнували за належним виконанням постанови, прийнятої Парламентом на 35-му році правління Едварда III, про те, що забій худоби для міських потреб має відбуватися в Стратфорді та Найтсбріджі, а не в самому місті, оскільки на минулому Парламенті Джон, герцог Ланкастерський, єпископи Лінкольна та Ілі, граф Нортумберленд, пріор Святого Іоанна Єрусалимського, абат Лестерський, пріор Святого Варфоломія, пріор Семпрінгему (Sempryngham), монахині Клеркенвеллу (Clerkenwelle),

³² У тексті джерела написано «L' ga Maioris et Aldror' missa Ep' o»; не уточнено, якому саме єпископу. Реджинальд Шарп припускає, що може йтися про Роберта Брейбрука, єпископа Лондонського, або, через помилку, про лорда-канцлера Англії архієпископа Йоркського Томаса Ерундела.

³³ Сесія парламенту в Вінчестері тривала з 20 січня до 11 лютого 1393 р.

лорди Чарлтон, Стрейндж, Скруп, Грей та Барнелл, а також тримачі маєтків у Холборні (Holbourne), Смітфілді, Сент-Джон-стріт (St. Johanestrete) та Клеркенвеллстріт (Clerkenwell-strete) й бейлі біля Ньюгейту (Neugate) та Фліт-стріт (Fletestrete) скаржилися на неприємне явище, спричинене забоем худоби біля Голборнбриджу (Holbournbrigg); і далі, щоб відтепер жоден різник-м'ясник не складав відходи в радіусі однієї милі від міста та приміських територій. Вони мали простежити, щоб ці постанови були належно виконані до Попільної середи [27 лютого] наступного року, під загрозою штрафу в тисячу фунтів стерлінгів. У присутності короля у Вестмінстері, 6 грудня 15-го року правління Річарда II [1391 р.].

Припис тим самим, подовжити термін, визначений попереднім листом, на виконання постанов, що стосуються м'ясників, із Попільної середи [27 лютого] до свята П'ятидесятниці [2 червня]. У присутності короля у Вестмінстері, 22 лютого 15-го року правління Річарда II [1392 р.].

(Folio 267v) Лист за печаткою мера [єпископу Лондона³²] з проханням надати міській владі додатковий час на виконання виданого нещодавно розпорядження стосовно м'ясників. Вони вже направляли до нього депутацію в Волтем в особі Генрі Ваннера (Henry Vannere), шерифа, Дрю Барантіна (Drew Barantyn), олдермена, та Г'ю Батісфорда (Hugh Batisford), сержанта (Common Serjeant of the City), але безрезультатно, а час не стоїть. Датовано Вознесінням [23 травня].

(Folio 268) Лист меру та шерифам, що продовжив термін від П'ятидесятниці [2 червня] до Михайлового дня [29 вересня] наступного року, щоб вони простежили, щоб недавнє розпорядження, яке стосувалося забою худоби різниками, було в належний спосіб виконано. У присутності короля в Стонфорді, 28 травня 15-го року правління Річарда II [1392 р.].

(Folio 278v) Лист меру та олдерменам з оголошенням ордонансу, прийнятого на останньому Парламенті у Вінчестері³³ стосовно того, щоб прибрати склад або вбиральню (fimarium sive sterquilinium) на березі Темзи біля будинку Роберта де Парі (Robert de Parys) і на його місці побудувати будівлю для м'ясників, де вони б змогли розбирати туші й відвозити тельбухи на човнах середньою течією, а під час відливу кидати їх у воду; і далі, щоб усе сміття з обох боків річки між Вестмінстерським палацом і Тауером було розчищене до наступної П'ятидесятниці [25 травня], і щоб у майбутньому ніхто не кидав сміття та нечистоти у воду під загрозою сплатити 40 фунтів стерлінгів на потреби короля, і щоб вони пильнували за дотриманням зазначених постанов. У присутності короля у Вестмінстері, 21 лютого 16-го року правління Річарда II [1393 р.].

(Folio 280) Припис олдерменам проводити збори своїх округів (Wardmotes) і повідомляти про будь-які порушення, виявлені під час дізнань, щодо дотримання постанов про продаж

³⁴ Riley, ed., "Memorials...", 534–535.

³⁵ «Stew» — середньовічний термін на позначення будинку розпусти. Стью-Лейн виходила до Темзи, звідки човнярі переправляли пасажирів на протилежний берег — до Бенксайду, вільнішого щодо правил району, ніж лондонський Сіті.

³⁶ У середньовічному Лондоні — вулиця в Смітфілді, місце легальних борделів.

харчових продуктів; вони також мають з'ясувати, чи дотримуються різники постанови, прийнятої на останньому парламенті, що стосувалася викидання відходів до Темзи у встановленому порядку. Датовано 12 червня 16-го року правління Річарда II [1393 р.].

(Folio 287) Прокламацією³⁴ заборонено нічні прогулянки в Сіті та відіслано жінок із дурною репутацією до Стью на Темзі (Stews on the Thames)³⁵ і Коккеслейну (Cokkeslane)³⁶.

(Folio 289) Припис меру та олдерменам про заборону носити зброю в місті, оскільки нещодавно королівський мир у місті було порушено озброєною ватагою. У присутності короля у Вестмінстері, 18 грудня 17-го року правління Річарда II [1393 р.].

References

Bennett, J. M. *Ale, beer, and brewsters in England. Women's Work in a Changing World, 1300–1600*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1996.

Lee, D. "Cheapside". Medieval London, Fordham University, 30 June 2022. <https://medieval-london.ace.fordham.edu/exhibits/show/medieval-london-sites/cheapside>.

McHardy, A. K., ed. *The Reign of Richard II from minority to tyranny 1377–1397: selected sources translated and annotated*. Manchester and New York: Manchester University Press, 2012.

Mirchanandi, A. "Walbrook". Medieval London. Fordham University, 30 June 2022. <https://medieval-london.ace.fordham.edu/exhibits/show/medieval-london-sites/walbrook>.

Riley, H. T., ed. "Memorials of London and London Life in the 13th, 14th and 15th Centuries". London, 1868. British History Online, 29 June 2022. <http://www.british-history.ac.uk/no-series/memorials-london-life>.

Sharpe, R. R., ed. "Calendar of Letter-Books of the City of London: A, 1275–1298". London, 1899. British History Online, 29 June 2022. <http://www.british-history.ac.uk/london-letter-books/vola/pp207-230>.

— — —. "Calendar of Letter-Books of the City of London: H, 1375–1399". London, 1907. British History Online, 28 June 2022. <http://www.british-history.ac.uk/london-letter-books/volh>.

Statutū editū apud Norh't, anno s. R. E. t'cii post conquest se'do. In *The statutes of the realm: Printed by command of his majesty King George the Third, in pursuance of an address of the House of Commons of Great Britain. From original records and authentic manuscripts*, ed. by Alexander Luders and others. London, Dawsons of Pall Mall, 1810–1828, vol. 1, 1810, reprinted 1963.

Von Ancken, V. "Moorgate". Medieval London. Fordham University, 30 June 2022. <https://medieval-london.ace.fordham.edu/exhibits/show/medieval-london-sites/moorgate>.

Vadym Chepizhenko

URBAN SPACE, SANITATION, AND QUALITY OF LIFE IN MEDIEVAL LONDON (Translation of excerpts from Calendar of Letter-Books of the City of London: H, 1375–1399)

The Letter-Books of the City of London are a series of fifty folio volumes in vellum containing entries of the matters of in which the City of London was interested or concerned. The books were named by lettered from A to Z and again from AA to ZZ – and in point of time extends from the early years of the reign of Edward I almost to the close of the reign of James II. The earlier volumes possess the greater interest, because they contain the chief, if not the only existing, record of the proceedings of the Court of Common Council and Court of Aldermen prior to the fifteenth century.

The volumes are kept in the London Metropolitan Archives. Individual articles are written in Latin, Middle English, Middle French and Anglo-Norman. Several fragments from books of the 13th to 15th centuries were first published in 1868 by the famous English translator, lexicographer, and antiquary Henry Thomas Riley in his 'Memorials of London and London Life in the 13th, 14th and 15th Centuries'. In 1899–1912 Reginald R. Sharpe published English translations of the first 11 volumes of the series (A to L).

Our publication is the first to offer a Ukrainian translation of a small part of volume H, covering the period from 1375 to 1399. The translation is from the English edition of R. R. Sharpe. H. T. Riley's edition and the original manuscript from the LMA were also used to clarify certain points.

The excerpts we have selected cover issues of quality of life, sanitation, use of urban space, and control of law and order in London at the time. Of interest is the epic ban on slaughtering cattle in markets in the city and the accordingly clear fixation of permitted places for butchers to work.

Keywords: London, Middle Ages, quality of life, historical urbanism, Richard II, translation of primary source.

